

Оригиналан научни рад

УДК 913:167.7;
913 (497.11)
Original scientific work**Драгутин Тошић**
Марија Невенић

ГНОСЕОЛОГИЈА РЕГИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ

Извод: У раду су, на основу Куновог поимања научне револуције и научне парадигме, идентификоване и анализирани фазе развитка регионалне географије и њихови утицаји на српску регионалну географију. Дат је ретроспект континуитета – дисконтинуитета схватања регије од парадигме класичног хорологизма до парадигме функционализма – организације простора. Посебно су наглашени проблеми у схватању регије, регионализације и регионализма у српској географији. Запажено је да се регионална географија споро ослобађа традиционалног схватања регије као искључиво хоролошке јединице и (не)прихвата функционалну регију као објективну стварност.

Кључне речи: научна револуција, парадигма, регија, регионализам, нодалне регије

Abstract: In this paper are identified and analyzed, based on the Kuhn's comprehension of the scientific revolution and scientific paradigm, the phases of regional geography development and its influences on Serbian regional geography. It is also given an overview of continuity-discontinuity of understanding the region from the paradigm of classical horologism to the paradigm of functionalism – space organization. Separately have been emphasized the problems of understanding the region, regionalization and regionalism in Serbian geography. It is observed that our regional geography is slowly releasing the traditional point of view of the region as an exclusively chorological unit and does(not) accept functional region as an objective reality.

Key words: scientific revolution, paradigm, region, regionalism, nodal regions

Увод

У овом раду желе се на основу Куновог (Thomas Samuel Kuhn) поимања научне парадигме и Поперовог (Karl Popper) поимања хипотетичке дедукције, истаћи фазе у развитку географије оваплоћене у регионалној географији и њихова аналогија у српској географији, а посебно српској регионалној географији. Полазећи од претпоставке да се у развоју сваке науке издвајају периоди и раздобља сагласности и неслагања у гледиштима на одређене научне проблеме, у делу *The Structure of Scientific Revolution*, об-

јављеном 1962. и допуњеном 1970. године (преведеном и на српски језик), Кун је разрадио идеју о научним револуцијама и парадигмама¹, која се уз дозу објективне критике може применити на географију и њену субдисциплину регионалну географију.

Кунов концепт о научној револуцији, која се одвија по принципима нестанка једне и стварању друге парадигме је 60-их и 70-их година 20. века ушао географију и њене поједине дисциплине. Могу се навести бројни примери, којима би се на темељу Кунових идеја, утврдило да су нека ранија схватања о одређеним појавама и процесима у геопростору, замењена новим. У модерној географији најчешће се говори о три до пет парадигми.²

Регионална географија између парадигми хорологизма и нове географије

У току развоја географије, она је као и већина наука и научних дисциплина, претрпела значајне промене које су изражене у теоријском концепту и методологији. У развоју модерне географије најупечатљивије промене вршене су половином двадесетог века. То време карактеришу критика и напуштање „традиционалне“ географије и развој и прихватање „нове географије“. Како је тежиште интереса и једне и друге географије био процес регионалне диференцијације и регионалне интеграције геопростора, којим се бави регионална географија, тако можемо рећи да се у његовом поимању преламају и рефлектују проблеми географије. Условно, може се говорити о традиционалној и модерној регионалној географији. Традиционална географија темељена је на регионалној географији која се

---

¹ Парадигма – према Т. Куну је теорија према којој се све „равна“, односно владајућа теорија у некој области науке (по Платону – узор, образац). Под научном револуцијом Кун подразумева одсуство континуитета у „расту знања“. То објашњава чињеницом да је историја знања непрекидана и да је често чине драстични преокрети. По Куну научне парадигме пролазе кроз пет основних фаза. Томе се може придодати и Поперово мишљење да је научник који ствара по начелима општеприхваћене парадигме, или се слепо придржава парадигме која траје или је започела западати у кризу, обичан плашљивац који се задовољава решењима у унапред задатим теоретско-методолошким оквирима.

² Амерички географи М. Е. Harvey и В. Р. Holly издвојили су пет парадигми које су обележиле развој географије и то: парадигму природног детерминизма, парадигму посибилизма, парадигму природног и културног пејсажа, хоролошку парадигму и парадигму просторне организације. Према истим ауторима нова географија започиње у тренутку напуштања хоролошке парадигме (хоролошку парадигму посматрају кроз поимање хорологизма од стране А. Хетнера и његових следбеника) и прихватања функционалне парадигме која у средиште својих интереса ставља просторну организацију.

током 19. и у првој половини 20. века развијала на идејама К. Ритера, Видал де ла Блаша, А. Хетнера, и њихових следбеника. Нова географија чије основе поставља Ф. К. Шефер, тежиште научног интереса ставља на општу географију ослањајући се при том на просторни, системски и еколошки концепт.

Традиционална регионална географија, због теоријско-методолошких слабости доживљава критику и постепено се у научној јавности напушта. Њена вредност је сведена на информативну и образовну димензију. Осамдесетих година 20. века у светски значајним географским научним круговима, појавила се идеја о новој регионалној географији која се темељи на новим епистемолошким, онтолошким и методолошким основама из којих је произашло ново поимање регије.

Иако је подела географије на општу и регионалну географију успостављена још половином 18. века, дуализам на том пољу у пуном изражају је испољен половином 19. и траје готово до 70-их година 20. века. Његове последице осећају се до данас у географији скоро свих научних и универзитетских центара. Под утицајем Канта и рационализма темеље регионалне географије поставио је немачки друштвени географ К. Ритер³. Идеју о регионалној географији под утицајем посибилизма прихватају француски и британски географи, као и амерички научници под утицајем прагматизма. Руски географи граде своју специфичну регионално-географску школу у којој је до великог изражаја долазио дуализам на релацији физичка – друштвена географија, односно „ландшафтоведеније” – економско рејонирање (Berg L. S., 1950; Калесник С. В., 1962; Alanriyev P. M., 1961; Анучин В. А., 1972).

Карл Ритер, први, регију дефинише као јединствену и непоновљиву целину у којој постоји јединство између природе и човека. Регија је хоролошка јединица коју чини конкретан географски простор са својим садржајем. Земљина површина је хетерогена и сачињена је од више регија. Регија је настала у процесу адаптирања човека, организованог у друштва, одређеним природним условима⁴. Следбеници те идеје хоролошке јединице систематизују према величини и садржају у хијерархијски успостављен и издиференциран систем.

Француски географ Видал де ла Блаш прихвата основне идеје свог претходника, али их обогаћује посибилистичким тумачењем односа човека

---

³ К. Ритер у географији прихвата Gestalt теорију, тј. теорију целине, према којој Земљу посматра као целину – више од простог скупа делова. Делове чине природа и њој адаптирана људска друштва. Полазећи од те претпоставке он географију поистовећује са науком о Земљи што сублимира у кованици *Erdekunde*.

⁴ Том схватању регије, поједини критичари, стављају на терет оптерећеност природним детерминизмом, али и историцизмом.

и природе. Полазећи од хипотезе да човек и природа чине недељиво јединство, он тврди, да људске заједнице прилагођавају свој начин живота природном окружењу, али да то прилагођавање условљава стварање специфичних социјалних група чије се деловање испољава у физиономији земљине површине, односно пејсажу - примарни природни пејзаж трансформише се у секундарни културни пејсаж. Културни пејсаж чини специфичну и непоновљиву просторну јединицу, крај – *raus*, тј. регију – *la région*, у којој су сублимирани заједнички утицаји, остварени интерактивном релацијом природна средина – социјалне групе, који трају у времену. Увођењем димензије времена, он уводи у географију индуковани историјско-географски метод. Регија, као просторно-временска категорија, обликована у интеракцији природа – друштво је фундамент географије. Географску регију сачињава јединство природног и културног пејсажа, односно природне и културноисторијске регије. Следбеници те идеје, тј. школе географије човека, граде херменеутичку спиралу природа, човек, социјална група, пејсаж, регија.⁵

Изузетну улогу у развоју класичне регионалне географије имао је и немачки географ А. Хетнер. У духу неокантизма, Хетнер прихвата „*Gestalt*” теорију, али сматра да целину „*Erde*” чине делови „*Länder*” (земље – не у политичком смислу, односно регије), те су они предмет нове географске дисциплине коју назива „*Länderkunde*” тј. регионална географија. По Хетнеру, предмет, а уједно и круцијални задатак регионалне географије, је издвајање хоролошких јединица које одликује индивидуално јединство остварено у условима међудејства природе и друштва. Земљина површина је у том садејству издиференцирана на хоролошке јединице различите просторне и друштвене величине тј. земље или регије. У овој тврдњи види се да Хетнеров хорологизам у себи садржи елементе, касније развијених и у регионалним наукама примењених, теорија комплексности и системности. Задаци географије, по том схватању, су идентификација, класификација и типологија регионалних целина. Хетнер пише „географија је наука о размештају, положају и испуњености простора различитим садржајима” и она је у том смислу „просторна наука као што је историја временска наука”⁶. Упоредо са овим у Немачкој је развијана идеја о географији као науци о ландшафту (*Landschaftskunde*) из које је касније произашао еколошки концепт регионализације.

---

⁵ Проблемима развоја традиционалне француске регионалне географије велику пажњу је посветио G. Wackermann у књизи *Géographie régionale*, у поглављу *De la région traditionnelle à l'approche actuelle de la géographie régionale*.

⁶ Руски географ Д. Н. Замятин је извршио детаљну анализу хоролошког концепта у географији и дао перспективу његове примене у савременој географији. Посебно је анализирао везу хоролошког поимања Ритер – Рихтхофен – Хетнер.

Хетнерове идеје, у америчку географију, пренео је Р. Хартшорне. Он је географију, пре свега, схватио као науку која се бави описивањем и просторном диференцијацијом земљине површине. „Географија је усмерена на то да омогући јасан, тачан и рационалан опис различитог карактера површине Земље”. Регија је третирана као јединствена и непоновљива просторна целина коју географија методом регионализације издваја, описује и објашњава. По њему регија је „конкретна стварност која је ушла у историју”⁷. У бити она је производ, мање или више хармоничног односа становништва – друштва са физичким и биотичким обележјима окружења, који јој осигурава хомогеност. Теоријско-методолошка основа Хартшорнеове географије и регионалне географије изнета у делима *Natur of Geography* и *Perspective on the Natur of Geography*, ослања се на неокласицизам и неопозитивизам и инсистира у тражењу општег у посебном и издвајању, опису и класификацији регионалних целина на темељу стереотипа унапред постављене схеме у чијој основи је тзв. структурни функционализам. Идентичних или сличних ставова у погледу схватања регије и регионалне географије било је и у другим географским школама. Регионалној географији је даван искључиво синтетички карактер, којим је она обезбеђивала јединство географије, па је као таква сматрана круном или краљицом струке.

Основна замерка таквом концепту регије и регионализације је у томе што се он заснива на сакупљању, сређивању и класификацији индикатора и когнитивној дескрипцији; другу групу битних проблема чине неуједначености принципа типологије, назива и хијерархије регионалних таксона⁸; трећа група проблема везана је за статичност регионалних структура и сл.; четврта група питања везана је за могућност комплексне синтезе, од стране једног научника – регионалног географа, резултата до којих су аналитичко-синтетичким поступком дошли научници усмерени у поједине географске дисциплине (постоји ли универзални географ и сл.), пета група

---

⁷ Р. Хартшорне је у свом делу *Perspective on the Natur of Geography*, као одговор полемичарима на питање да ли је регија објективна стварност или је апстракција, рекао да је „регија конкретна стварност која је ушла у историју”. Тридесете године 20. века биле су време великих полемика о могућностима географских истраживања да дају одговоре на питања везана за регионални концепт, методе делимитације регија, карактер регионалне географије, форме и територијални начин испољавања регионализма и регионалног планирања. До данас је остала неразрешена дилема „да ли је регионализација методолошки поступак издвајања регионалних целина или је то процес регионалне диференцијације геопростора”.

⁸ Ради лакшег разумевања појединих таксона, на Конгресу Међународне географске уније у Амстердаму, усклађена је терминологија регионално-географских таксона за немачки, француски и енглески језик, која у пракси није заживела. Од тада до данас је присутно питање: Дали су термилошке нејасноће последица нејасних теоријскометодолошких основа регионалне географије?

питања везана је за схему тзв. Керовог система⁹. Регионални географи су кризу регионалне географије оправдавали кризом географије, а не кризом класичног хоролошког принципа односно кризом хоролошке парадигме.

Главни разлози кризе и постепеног и делимичног напуштања хоролошке парадигме у регионалној географији произашли су из нових процеса који својом динамиком трансформишу геопростор. Они се нису могли тумачити са аспекта хорологизма у складу са стереотипом класичне географије, кроз анализу размештаја (даљинске и површинске релације, математичко-географски положај, топографски смештај, испуњеност простора природним и друштвеним садржајима и сл.) елемената структура датих територија. Мисли се на индустријализацију, терцијаризацију, глобализацију светске привреде, и урбанизацију са мултиплицираним и диверзификованим просторним, временским и социоекономским формама испољавања. Томе, свакако трба додати, саобраћајну и информатичку револуцију и њихове утицаје на диференцијацију, планирање, коришћење и уређење геопростора. Дакле, снажне и невероватно брзе организационе, технолошке, социолошке и политичке промене реструктурирају географску средину. Старе регионалне структуре непрекидно се руше и стварају нове. Нови приступ истраживању простора своди се на: анализу простора (истраживање просторних структура), оцену простора с друштвено корисног гледишта (укључујући и будући развој) и указивање на алтернативне смерове просторног развоја као основу за сврсисходну развојну политику и просторно планирање. Класичним регионално-географским приступом базираним на условном и формалном хомогенизму, чија је суштина опис и класификација регија издвојених на основу једнородности једне (специфичне регије) или више особина (општих регија), нису могли бити детерминисани бројни процеси који су по својој структури најчешће хетерогени. Потреба реалног сагледавања општих трендова развоја хетерогених и динамичних форми регионалног окупљања и диференцијације геопростора захтевала је и нови приступ њиховог истраживања. Стога, структура простора све више се посматра кроз улогу – функцију и значај веза - процеса који је условно хомогенизују. Консеквентно томе, полази се од хипотезе да разновидни елементи структуре простора, снагом процеса који се између њих

---

⁹ Познати српски и југословенски географ Ј. Ђ. Марковић, иза кога су остале бројне студије и универзитетски уџбеници, у раду, *Домети и проблеми (регионалне) географије Југославије*, изнетом на научном скупу „*Teorija in metodologija regionalne geografije*” одржаном у Љубљани 1986. године, при приказу монографија о тадашњим републикама СФРЈ, између осталог пише: „су само општегеографске компилације, мање или више успешни географски прикази, стручни и аналитички, само покушаји синтетичких приказа регија и комуна”. Анализе монографија и „регионално-географских студија” махом потврђују „да се у ширини губи дубина, а у дубини ширина”.

одвијају, могу бити повезани у хомогену и функционално кохерентну целину, и обрнуто, условно-хомогене просторне структуре могу бити диференциране у посебне функционалне регионалне целине. Истраживање савремених процеса захтева нову теоријско-методолошку основу тј. нову парадигму оваплоћену у кованици теоријска или нова географија¹⁰. У основи те парадигме је процесни функционализам¹¹.

Још 1950. на састанку у Паризу, Међународна географска унија - Комисија за регионално планирање, на иницијативу Ж. Готмана, географима ставља у задатак да утврде проблеме организације геопростора и граде визију њиховог решавања и тиме иницира ангажовање географа у концепирању регионалног развоја појединих геопросторних целина, тј. уводи их у сложену проблематику регионалног планирања. Наиме, оно што условљава постојање регионалног аспекта је чињеница да су, у принципу, све људске активности територијализоване. С тог стајалишта нема никакве разлике међу било којим државама без обзира на њихово државно уређење. Регионални аспект, свугде се појављује као један од структурних проблема везаних за територијализацију активности и делатности на појединим деловима сваке државе или регионалне асоцијације држава. И пре тога, посебно у СССР-у и САД-у, географи су били укључени у креирање регионалног развоја. Економски региони (регије) били су инструменти регионалног развоја СССР-а. О „природи” економске регионализације и њеног значаја за регионално планирање и регионални развој, у географијама „истока” и „запада” вођено је више полемика, међутим сви су се слагали у једном: економска регија је објективна стварност.

Међу првима који одбацују сумативизам и конвенционализам у географији је К. Ф. Шефер. Уз критику континуитета хоролошке парадигме (Кант – Хетнер – Хартшорне) и Хартшорнеове „суштине географије” он се залаже за системско-генерализујући приступ у истраживању просторних структура, утврђивањем законитости њиховог досадашњег развоја и предвиђања будућег. Полазећи од чињенице да су елементи структуре простора повезани бројним везама, он тврди да је географија наука о просторним везама не улазећи у њихов карактер, односно да је географија наука која се

---

¹⁰ „Нова географија” пручава: организацију простора; просторне структуре, интеракције и процесе; просторне системе.

¹¹ То је време уласка географије у функционално-процесуалну фазу развоја, базирану на чињеници да се брзи социоекономски процеси, или пак они који се одвијају на релацији друштво - геопростор, не могу објашњавати старом методологијом, те се сходно и синхроно њиховој динамици мора изнаћи нова методологија. У истраживања се уводе квантификационе методе и на њима граде егзактни модели. Прихватају се и разрађују основни постулати Бергаланфијевог системског приступа, логика саморегулационих система Н. Винера, Шанонове теорије информација и сл. Устоличила се максима „регија је систем односно процес”.

бави утврђивањем и формулисањем закона који владају просторном дистрибуцијом појава и процеса на Земљи. Сличне ставове имали су Е. Улман и В. Гарисон. Улман је, руководећи се значајем транспортних токова у хомогенизацији економског простора и улогом секундарних центара у организацији града, закључио да су просторне интеракције фактор функционалне хомогенизације геопростора. Гарисон је разрадио концепт просторне организације у чијем средишту је проблем оптималне локације. Морил је конципирао модел просторне организације друштва. Амерички географ В. Бунге¹², залажући се за квантификацију и егзактност у географији, ношен вером да географски ставови изведени из логике математичких принципа подижу географију на висок степен егзактности и систематичности, обједињује ставове Шефера, Улмана и Гарисона и тврди да конфигурацију простора чине елементи и процеси (везе) које се међу њима одвијају, односно да се квалитетом и карактером веза успостављају односи међу елементима регионалних структура. Такође закључује, да се делимитацијом просторних веза (структуре и процеси) путем математичких метода, могу одредити границе регија, које су јасне као „оштрица бријача”. Он, најчешће водећи се синтагмом математика – језик науке, математичким моделом негира регију као „субјективну категорију” и даје јој карактер „објективне реалности географских специфичности”. Бунге је дао значајан допринос у тумачењу условне хомогености и хетерогености регионалних структура, детерминацији географских таксона и њихове хијерархије. Паралелно са овим, у совјетској географији коришћени су егзактни математички и статистички методи и модели. Развијена је совјетска „конструктивна географија” која има научни темељ у филозофији дијалектичког материјализма и у системском погледу на геопростор¹³.

Један од најпознатијих немачких теоретичара географије и заговорник совјетске конструктивне географије Е. Неф¹⁴, полази од чињенице

---

¹² Бунге је имао велику подршку познатог америчког географа Гарисона који се залагао за оптималну организацију простора засновану на локацији економских активности, док је његова гледишта оспоравао Хартшорне. Бунге је схватио да је математика сложен начин изражавања који омогућава извођење квантитативних ефеката и оперисање с много већим бројем веза и варијабли о квалитативним особинама геопростора него што је то могуће вербалним начином.

¹³ Са идејама Бунгове теоријске (математичке) географије и совјетске конструктивне (геосистемске) географије, југословенску географску јавност, упознао је М. Радовановић (1967, 1970. и 1981).

¹⁴ Е. Неф географску средину детерминише методама комплексне анализе и синтезе. Основна полазишта у том су аксиоми географске реалности: аксиом планетарности, аксиом ландшафта, хорлошки аксиом, аксиом географског континуума (положај и испуњеност простора) и „апстрактни” аксиом функционалне организације простора чију основу види у теоријама Тинена и Кристалера.

да је географска средина саткана у сложеном деловању анорганских, биолошких и друштвених елемената и фактора, и да се њена структура може детерминисати елементарном и комплексном анализом. Уводећи у географију прецизне логичке форме аксиоматског типа, ради лакшег сагледавања „истине” тј. суштине географске средине и њене регионалне диференцијације, залаже се за посебне поступке елементарне и комплексне анализе којима се регионалне целине рашчлањују, да би се открили елементи њихове структуре и везе које их обједињују. За разлику од Бунгеа и његових следбеника, Неф сматра да се математички модели не могу *a priori* користити при објашњавању сложених процеса који се одвијају у географској средини. Познати француски географ П. Клавал закључује да математички модел постаје циљ, а не метод у истраживањима англосаксонских географа¹⁵, што је *a posteriori* делимично показано као тачно.

Класични модели постају прошлост у егзактној делимитацији регија. Замењују их модели засновани на брзом развоју информационих технологија, аплицирани у перманентном развоју географских информационих система. Географски информациони системи имају, до скоро, незамисливе могућности мониторинга географске средине. На основу квалитативно-квантитативних показатеља из домена геоеколошких, енвайронменталних (екологија ландшафта и хумана екологија), политичких, правно-административних, демографских, економских, социјалних... промена, утврђених GIS методологијом, стварају се услови за егзактно моделовање процеса трансформација регионалних структура и система. Географски информациони системи дају могућност компаративних регионално-географских анализа и студија о еколошко-географским и социјално-економским процесима који се одвијају у различитим регионалним целинама – односно дају могућност прецизног одређивања граница регије.¹⁶

У основи функционално-процесног приступа у регионалној географији је концепт нодалне регије. Он је засниван на реалној чињеници да градска насеља својим деловањем утичу на регионалну интеграцију и диференцијацију природно-еколошки, социо-економски, насеобинско-демографски, физиономски и функцијски хетерогеног простора, стварајући специфичне просторне системе који су у научној јавности названи нодалне – чворишне или функцијске регије. Концепт је дошао до изражаја у условима убрзане урбанизације, коју одликује изразита концентрација становништва и функција у градовима и њиховим окружењима тј. у условима стварања нових регионалних структура – градских регија, чије се простор-

---

¹⁵ Математичким моделима у економској географији и економско-географској регионализацији западних земаља пажњу је посветио и совјетски географ Медветков.

¹⁶ Ваља нагласити да индикаторе за GIS мониторинг географске средине, одређују и анализирају географи.

но и временско устројство заснива на компатибилности, комплементарности и регионалној интеграцији града са насељима ближе и даље околине¹⁷. Нодална регија је простор функционалне интегралности града и насеља његовог поља утицаја и представља отворен и динамичан систем. Најчешћа форма тих регија су функционално-урбани системи. Фридман (1956) је у средиште регионалног планирања поставио нодалну регију, рекавши да је она „база планирања у индустријској економци”. Данас би се могло рећи: она је база постиндустријске (глобалне) економије, организације, коришћења и уређења простора. Уврежено је мишљење да су мреже и „интересно” повезивање градова у условима дифузне урбанизације и глобалне економије, у бити, везе између становништва и територије, како на локалном, тако и на регионалном, националном - државном и глобалном нивоу. У разради и развоју наведеног концепта значајну улогу дали су немачки, француски, англосаксонски и совјетски односно руски географи, економисти и урбанисти, а предпарадигматски период чини теоријско-методолошки континуитет Тинен, Кол, Кристалер, Дикинсон... Нодална регија је транспозиција Кристалерових централних места у конкретан геопростор.

С обзиром да основни постулат нове географије тврди да регионализација представља један од битнијих задатака географских проучавања, и истовремено регију третира као субјект, објекат, средство – инструмент и метод политике просторног и регионалног планирања и регионалног развоја, јавила се идеја о конституисању регионалне науке коју је утемељио У. Ајзард (1961). Он сматра да се комплексна регионална истраживања могу вршити обједињавањем тополошког, географског, социјалног и економског простора, па регију дефинише као субпростор социоекономског времепростора. Слична полазишта имали су и француски географи и економисти просторне провинијенције који су прихватили поделу регија на условно хомогене (*la région homogènes*), поларизацијске (*la région polarises*) и планске (*la région opérationnelle*).

Како претходно изнети ставови указују на мозаик више сличних концепција¹⁸ које у фокус стављају регије као инструменте и циљеве функционалне организације¹⁹, може се рећи да их обједињује парадигма организације простора. У складу са њом регија се посматра као предмет научне

---

¹⁷ Ретроспект развоја концепта нодалних регија и форми њиховог просторно-временског испољавања дао је Д. Тошић. Исти аутор је посебну пажњу посветио просторно-функцијским везама и односима као факторима делимитације функционалних регија.

¹⁸ На бази Ајзардових претпоставки регионализација се уклапа у концепцију моделовања као „парадигме нове географије”.

¹⁹ Functional regions: definition, applications, advantages. Centre for Urban and Regional Development Studies. Newcastle upon Tyne; CURDS Factsheet 1.

спознаје – истраживање и анализа²⁰ (Gams I., 1974); као инструмент просторне анализе; као инструмент организације и друштвене акције у простору. У лепези нових схватања регионалне диференцијације и регионалног окупљања односно регионалне организације простора све више се говори о: регији као локалном одговору на глобалне капиталистичке процесе; о регији као жаришту идентификације; о регији као медију (физичкој основи) социогеографских интеракција (Vtesk M., 1997) – део станишта у коме се оне одвијају. Регија, регионализам и регионализација излазе из оквира географије и добијају значења општенаучног погледа на свет и општег метода. У прилог том мишљењу иду и речи М. Радовановића који каже „регионализам је један од основних приступа и принципа научног познавања просторног диференцирања и интегрисања, развојног усмерења, планирања и уређења географског простора” (Радовановић М., 1993/94). Регија је, према заговорницима „постмодерне” као и „радикалне” географије, средство које омогућава комплексно истраживање економских процеса (производња, потрошња, дистрибуција роба, новца, информација, идеја...), политичких (управљање, конфликти, кризе), социјалних и културних интеракција тј. настањен простор са одговарајућим местом у друштвеној подели рада, што има суштинско значење за услове живота и могућности развоја одређене – дане друштвене скупине (Savage M., Warde A., 1993)²¹. Регија је „скуп локалитета који граде вишеслојну хијерархију просторних јединица различите територијалне и друштвене величине”. Она је специфични збир културних релација између друштвених група омеђених простором, или дани простор који испуњава улогу стимулатора друштвених интеракција и ствара осећај повезаности друштвених група, тј. регија је „територијални интегритет друштвеног простора”. Физичка регија је само део станишта у коме се одвијају друштвене интеракције, има границе и омогућава концентрацију интеракција човек – друштво (у свим својим аспектима) – природно окружење.

Односи регионализације – глобализације

Савремена регионализација све више добија и политичку тј. политичко-географску конотацију. Политичка регионализација бави се, на једној страни, проблемима организације регија унутар држава (политичке, економске и културне аутономије – регионални идентитет, држава регија,

---

²⁰ Постоје они који и даље постављају питање: Да ли је регија објективна просторно-временска категорија или је пак виртуални, субјективни производ или умислај регионалних географа и „регионалаца” других научних усмерења?

²¹ Осамдесетих и 90-их година 20. века јављају се предлози да се аналитика друштвених процеса посматра на нивоу региона везаних за урбане центре као носилаца развоја. То је у великој мери прихваћено у статистици Европске уније

регионална држава...) или регионалних асоцијација (Европа регија, трансграничне регије, функционална језгра, отворена и-или затворена регионализација...), једном речи – регионализма²², а на другој, глобалним процесима полазећи од хипотезе да је Свет јединствена и кохерентна физичка, социоекономска и еколошка целина. Често се каже, да су савремене политичка, економска и географска регионализација у функцији глобализације, али и да су, посебно код мултиетничких друштава и држава, у функцији смањивања тензија између унитаристичких тенденција и локалистичко-етничких снага и сл. Оваква схватања постепено се уврежују после „Екваторске конференције” (Кито, 27–31. август 1979) на којој је заживела идеја о глобалном, ендегеном и интегралном развоју – моделу и инструменту уравнотеженог развоја. То схватање је у колизији са мишљењем да је регија локални одговор глобалним капиталистичким процесима. Оно поткрепљује све присутнију тврдњу да је регионализам инструмент глобализације у функцији политичке, војне, технолошке, економске... контроле неразвијених земаља и земаља у развоју од стране центара економске, политичке и војне моћи²³. Водећи светски интелектуалци „левичари” и „неомарксистички” тврде да је империјализам највиши стадијум капитализма, а глобализација највиши стадијум империјализма и позивају се на Марксову антиципацију „ту нигде никаквог човека нити његовог интереса нема, то је голи интерес капитала и профита”. У Предговору књиге Перуа „За филозофију новог развоја”, Синасер каже „са једне стране имамо интеграцију, интернационализацију и уневерзализацију, а са друге једну проблематику која форсира партикуларизацију, појављивање региона, захтев за идентитетом” (Sinaceur M. A., 2005), и све ставља у контекст „лошег развоја”. Ипак,

---

²² Како регионализација нема јединствено значење, поједини аутори за политичко-економску регионализацију користе термин регионализам. Често се говори о „отвореној” и „затвореној” регионализацији тј. о регионалним повезивањима економског карактера и онима која се заснивају на успостављању свеобухватнијих и тешњих политичких веза.

²³ Остаје отворено питање да ли су, и у којој мери су „глобални”, „интегрални” и „ендогени” развој компоненте хомогенизације социоекономског простора. Како је претходно речено атрибут глобалан из кога је изведена именица глобализација тумачи се на различите начине и примењује се како на просторе различитих димензија, структура и садржаја као што су нација и регионална асоцијација држава или нација, тако на читав свет. Епитет „ендогени” асоцира на унутрашњу хомогеност регије или државе произашлу из рационалног коришћења свих ресурса којима располаже (материјалних, образовних, економских, демографских...). При тумачењу придева „интегралан” уочава се полисемија. На једној страни њиме се говори о окупљању елемената, регионалних јединица и-или фактора у кохерентну целину, а на другој њиме се указује на виши степен интеграције или кохезије сектора и регија тј. стварање регионалних асоцијација.

може се рећи да суштину глобализације чини пораст економске, политичке, културне и еколошке, међузависности и међуповезаности света, као и трансформација класичног државног суверенитета и у успону наднационалних институција које „контролишу” токове унутар националних држава и(или) регионалних асоцијација. Капитализам је организован глобално, озакоњен национално, а доживљава се (у позитивном и-или негативном смислу) локално. Све је довело до олигополског ефекта са два нивоа, први ниво чине малобројне организације великих политичких сила, а други развој монопола и група које су везане за њих. Ј. Манцингер, у Поговору књиге „Противречности глобализације”, добитника Нобелове награде за економију Џ. Е. Стиглица, који носи наслов „Социјално-тржишна или чиста тржишна привреда” каже „глобализација, реч која је обележила последњу деценију спада у највише употребљаване, али и злоупотребљаване појмове – за све је заслужна, за све крива. Она нема само привредну димензију него се протеже на сва подручја живота са непредвидивим привредним, социјалним, културним, политичким, еколошким и правним последицама, а глобални криминал и тероризам такође су њезине компоненте. У економском смислу она значи приступ раду, капиталу и сировинама на свим тржиштима и производња за сва тржишта, што би требало да омогући алокациону ефикасност, смањење трансакцијских трошкова и повећање трговине, темељене на компаративним предностима. Теоријска основа глобализације је неокласична мисао која истиче тржиште и конкуренцију те потпуна прилагођавања привредних субјеката ценама и захтевима светског тржишта” (Mencinger J., 2005).

У контексту елаборирања односа регионализације и процеса глобализације Н. Накарада апострофира чињеницу која гласи: „региоализација може да се посматра као вид отпора конкретної форми глобализације, само у мери у којој регионални механизми укључују и напоре скупине држава да се заштите од њених негативних последица” (Накарада Н., 2005). Џ. Е. Стиглиц у књизи *Противречности глобализације* каже „Глобализација може бити сила у интерсу добра: глобализација идеја о демократији и о цивилном друштву је променила начин размишљања људи, док су глобални политички покрети довели до олакшања терета дугова (...). Глобализација је помогла да стотине милиона људи постигну виши ниво животног стандарда, чак изнад онога о чему су они, али и многи економисти, до скора могли и сањати. Глобализација привреде је донела добитке земљама које су искористиле њене предности да потраже нова тржишта за свој извоз, и привуку стране инвестиције (...). Али за милионе људи, глобализација није функционисала. Многи су, у ствари, доспели у тежу економску ситуацију, јер су могли видети како им послови пропадају, а њихови животи постају несигурнији. Доживели су то као да су њихове демократије поткопане, а културе разорене...” (Stiglic E. Dž., 2004). Слично, при указивању на акту-

елност „Комунистичког манифеста” тврди и М. Марковић који каже: „ту већ постоји разлика између глобализације као објективног процеса интеграције и глобализма као политике и идеологије светске доминације” (Марковић М., 2008).

У прилог примени парадигме просторне организације као и везе регионализација – глобализација, говоре и чињенице да су у Европској унији утврђена функционално-интеграциона подручја и мултимодуларни коридори који ће интензивније повезивати градске центре и допринети стварању интегралног полиструктурног урбаног система „условно” уједначене хијерархије и јаким просторних и функцијских веза. У оквиру више програма „регионалних политика” за најкохерентнији модел децентрализације и уравнотеженог развоја Уније, предложен је модел европских метрополитанских развојних ареала (Metropolitan European Growth Areas), тј. функционално-урбаних регија (Дабовић Т., 2005). Такође, чињеница је да су инструменти полицентричног и уравнотеженог развоја Уније регионални системи организовани у сложен хијерархијски систем NUTS (Шабихић Д., Павловић М., 2008). Скептицима и онима који имају сумњу у модел уравнотеженог регионалног развоја Уније иду у прилог речи Франсоа Перуа: „Економски и социјални простори нису хомогени и не постоји никакав изглед да ће они тежити да то постану. Исто тако, не можемо навести ни један историјски пример раста нити подједнако расподељеног развоја” (Перу Ф., 2005).

Хоролошка парадигма у српској регионалној географији

У српској географији још не постоји јединствен став о теоријским и методолошким оквирима, нити о континуитету развоја регионалне географије. Поједини аутори, а посебно М. Васовић (1965, 1985. и 1997), тврде да су основе научне регионалне географије у Србији постављене у комплексним истраживањима Балканског полуострва и његових делова, тј. регионалних целина, која је вршио Ј. Цвијић. Иако у Цвијићево доба није било јасно изграђених критеријума регионализације, нити теоријско-методолошке основе за њен развој (у осталом Цвијић не користи термине регија и регионализација), за његово дело и истраживачки поступак може се рећи да су поставили темељ српској регионалној географији. У непоновљивом Цвијићевом делу сублимирана су схватања о јединству природе и човека организованог у друштва, које су поставили К. Ритер и А. Хетнер, и о међусобним утицајима природе и човека - друштва у обликовању географског пејсажа, за које се залагао Видал де ла Блаш. На темељима Цвијићевог дела и посибилизма који је прихватио преко француске географије, Б. Милојевић је урадио више обимних студија о појединим просторним целинама Србије и Југославије. Његовом делу приписују се недостатак тео-

ријско-методолошке основе, изражен критеријум физиономичности, одређена доза схематизма и дескрипције. Цвијићево и Милојевићево дело данас се морају посматрати у контексту простора, научне климе и времена настанка. Црвена нит тог вида регионализације у српској географији још траје, а овде ће сврсисходно циљу рада, бити поменута њена примена у радовима М. Васовића и Ј. Марковића²⁴. У раду „Још један покушај регионализације Србије”, М. Васовић је, на темељу традиционалне хоролошке парадигме у духу класичне регионалне географије, доследно применио принцип физиономичности и балкански део Србије поделио на пет макрорегиона и 27 мезорегиона. Уз физиономичност, установио је и њихове антропогеографска и културногеографска својства. У делу „Географске области СФР Југославије” Ј. Марковић је у форми компликованог, недовољно јасног и у савременим условима немогућег амалгама, оличеног у симбиози природног региона и економског рејона, издиференцирао простор тадашње државе на регионалне целине различите хијерархије и територијалног обухвата. Иако је СФРЈ као држава нестала са политичке карте света, у данашњој институционализованој српској регионалној географији (универзитетска настава, универзитетски уџбеници, уџбеници за средње и основне школе), остаје се при Марковићевој регионалној подели Србије и Црне Горе или Републике Српске – делова СФРЈ, која је важила у време њеног постојања!? Неодрживи амалгам јединства природног региона и економског рејона базиран на квазидијалектици, је и даље основа регионализације српског геопростора. Остаје отворено питање: да ли се, или у којој мери се, изменила регионална структура српског геопростора у новим политичким и социјално-економским условима?

Традиционална регионална географија у Србији одржала се до данас и у суштини води је идеја „да је било које географско истраживање и регионално”²⁵ и да се описни карактер који оно даје, не може нити треба избегавати ради образовне и културне димензије, међутим по мишљењу аутора овог текста, савремене регионално-географске студије пате од стереотипа Керовог система и имају карактер географских приказа појединих физиономских или административно-територијалних целина. Тим систе-

---

²⁴ Треба нагласити да се хорологизам доста примењивао у словеначкој и хрватској географији. Посебно треба истаћи радове словеначких географа А. Мелика, Ј. Медведа, С. Илешича и хрватског географа В. Рогића. У радовима В. Рогића, на бази условне хомогенизације физиономских целина, њихових еколошких особина и историјско-географског континуитета, је извршена детаљна регионализација Хрватске. То је у основи била осавремењена примена регионално-географског метода Видал де ла Блаша.

²⁵ То полазиште има смисла, међутим често се у име њега, ареали било које појаве или процеса (природни ареали, културни, социјални, економски, социо-културни ареали), називају регијама или синонимима за регије.

мом, уместо синтезе, интеграције и међузависности, остаје се на нивоу инвентаризације и детаљних анализа и класификација регионалних структура. Регионалне студије, најчешће, нису завршене целовитом синтезом која би била више од збира резултата парцијалних анализа. На основу сагледавања теоријско-методолошких концепција и садржаја студија које насловом претендују да буду „регионално-географско истраживање” и оних које географски описују поједине „крајеве” Србије, тешко је утврдити битније разлике. И једне и друге студије, рађене су дескриптивним методолошким поступком, по унапред постављеној схеми и најчешће су еклектички конгломерати географске конотације. Сакупљање чињеница о садржајима геопростора и њихово класификовање остале су главне преокупације и облици рада припадника класичне српске регионално-географске школе уз доминацију примене ригидног идиографског методолошког поступка²⁶.

У српској институционалној регионалној географији физиономичност остаје доминантни оквир делимитације – ограничења или разграничења регија, којим оне добијају формални карактер. Други фактор перзистенције огледа се у анахроном и савременој географији декадентном, инсистирању на условној хомогености, конзистентности и компатибилности природе, становништва и привреде, односно у постајању географско-историјског континуитета, раније успостављених просторних целина (Стиг, Бранковина, Рађевина, Ваљевска подгорина, Ужичка Црна Гора, Стара Рашка и сл.), иако се зна, да је тај континуитет прекинут половином прошлог века са интензивним друштвено-економским променама (индустријализација, урбанизација, промене у развоју, кретању и структурама становништва, неравномеран економски развитак и сл.). Рецидиви тих схватања су основа новијих радова у којима се завичајност поистовећује са регионалним идентитетом. Приликом одбране од све чешћих критика таквом приступу, његови заступници се позивају на методолошки поступак Б. Милојевића што је, последица схватања да се применом Милојевићеве методологије у регионално-географским истраживањима стекао имунитет, који штити од оригиналног мишљења и нових научних погледа на диференцирање и (или) интегрисање географског простора. Од 60-их година 20. века таква регионална географија има дубоку теоријску, аналитичку и доктринарну „празнину”, која се у скорој будућности може попунити прихватањем искустава светских признатих географских школа, то јест прихвата-

---

²⁶ Без зле намере мора се нагласити да тзв. српска или београдска регионално-географска школа никада није тежила ка егзактној методологији. И када је било покушаја коришћења егзактних метода у сврху регионалне диференцијације геопростора, практичне или теоријске конотације, резултати су били скромни и по значају и по обиму (обично се ради о примени опште познатих, евентуално мање модификованих модела).

њем парадигме организације простора. Ипак, треба нагласити да се у последњој деценији јавља квалитативни помак у низ радова у форми магистарских и докторских теза и научних пројеката који инклинирају ка функционализму у регионалној географији, рађених под менторствима или руководством Србољуба Стаменковића, Мирка Грчића, Рајка Гњата, Драгутина Тошића, Миле Павловић и др.

Функционална парадигма у српској регионалној географији

Функционално парадигма је у нашој регионалној географији заживела седамдесетих година прошлог века. Њен развој, у основи, има дивергентан карактер са три условно паралелна правца и то: економска регионализација, нодална регионализација и план(ер)ска регионализација. Како, сва три правца имају за крајњи циљ оптималну организацију геопростора, они генерално могу бити делови парадигме организације простора. У њихове темеље уграђене су теоријско-методолошке поставке нове географије – системски приступ и егзактне, најчешће математичко-статистичке, методе. Парадигма организације простора има своје импликације и у погледима на регионализацију, развијаним у другим научним областима, као што су економија, демографија, урбанизам... На пример, њени постулати уграђени су у бројне теорије регионалног развоја (Оцић Ч., 1998).

Како овде није циљ, указивање на све резултате и доприносе српских географа и просторних планера у прихватању и развоју функционалне парадигме и на њој засноване регионализације и регионализма, биће наведени само неки од карактеристичних примера. У нашој географији, функционализму као принципу и парадигми у економско-географском, социјално-географском и планерском проучавању и организацији простора и на том принципу регионализацији одређену пажњу посвећују: при анализи односа градова и њима гравитирајућих околина О. Савић и Ј. Илић; при анализи функцијске класификације градова Србије В. Ђурић; при истраживању законитости развоја агломерација и агломерацијских система Србије Д. Перишић; при утврђивању гравитационих сфера градских насеља Војводине Б. Букуров; при истраживању законитости развоја урбаних агломерација у долини Моравице М. Спасовски; при тумачењу и анализи града као аутономног система и при тумачењу улога центара раста и развоја у мрежи насеља Србије А. Вељковић са сарадницима; при детерминисању дневних урбаних система Пчињског округа С. Стаменковић; у утврђивању значаја просторно-функцијских односа и веза у нодалној регији Ужица Д. Тошић; код одређивања значаја нодалних центара у функционалној организацији Републике Српске Р. Гњато; при примени системског приступа у истраживању индустрије Београда М. Грчић; у одређивању зоне утицаја Новог Сада М. Бубало; код дефинисања концепције регионал-

ног развоја Србије Б. Дерић; при одређивању значаја регионализације у административно-територијалној организацији Србије М. Степић; у одређивању утицаја пољопривреде на регионалну организацију и регионални развој Србије М. Тодоровић; код приказа концепција региона и регионализације у планирању и претпоставки њихове примене у процесу регионализације Србије Јасмина и Дејан Ђорђевић; у одређивању значаја становништва у регионализацији Србије Г. Војковић...

Треба нагласити да се у последњој деценији јавља низ радова и истраживачких пројеката који у средишта својих интереса стављају европске регионалне иницијативе користећи се схемама регионализације које су конципиране у земљама Европске уније, уз прилагођавање специфичностима нашег геопростора. У научним круговима, укореењује се мишљење, да је функционална парадигма императив у конципирању модела одрживог просторног развоја Србије. Тим моделом створиће се услови рационалне децентрализације функција и нове просторно-функционалне организације и регионализације Србије.

И овај вид регионализације је суочен са проблемима, дилемама и отвореним научним питањима. У теоријским разматрањима и на њима грађеним методолошким поступцима, постоји већи број међусобно неусаглашених, понекад и искључивих концепција и супростављених ставова и мишљења (Дерић Б., Перишић Д., 1997). Посебан проблем је и то што територијалне и функционалне компетенције регионалних центара Србије нису дефинисане нити им је утврђена хијерархија. Исто важи и за регионалне и општинске центре²⁷. Проблеме везане за размештај развојних центара и рационалну организацију у простору, врло споро и недовољно ефикасно

---

²⁷ Иако је Просторним планом Републике Србије дефинисано 34 функционалних подручја чије границе нису увек идентичне са границама округа, регионални планови најчешће третирају простор појединих округа. Појам функционално подручје је уведен у Просторни план Републике, користи се у смислу територијалне групе више општина које су интересно и гравитацијски повезане са јачим урбаним центром тј. регионалним средиштем. У пракси просторног планирања земаља Европске уније функционална подручја дефинисана су као функционално-урбани региони. О просторно-планерским дилемама, везаним за концепт децентрализације Србије у функцији уравнотеженог регионалног развоја и улоге регионализације у њему, пише Д. Ђорђевић (2004). Он апострофира и питања везана за легислативно-функцијску супсидијарност, тј. за вертикалну и хоризонталну расподелу компетенција, обавеза и одговорности у планирању између државе Србије, региона, општина и локалних заједница. То није проблем карактеристичан за Србију. Иако се у домаћој стручној и научној литератури стање у Европској унији идеализује, оно ни из близа није идеално о чему сведоче речи које је изговорио председник Европске комисије Жозе Мануел Баросо „један од најдубљих проблема Европе (...) је неповезаност између доносилаца јавне политике и грађана”.

истражују и ретко практично решавају разни облици просторног и урбаног планирања, а у новије доба и политике регионалног развоја.

Наведеној тврдњи иде у прилог чињеница да у Србији нема научног консензуса о концептима економско-географске, социално-економске, нодалне и планске регионализације!? То је последица чињенице да нашој географији мањкају теоријски радови који у свој фокус стављају регионализацију и регионализам, што је и круцијални проблем будућности географије. Нисмо изградили концепт за интегрални приступ регионализацији!

Уместо закључка

Вршећи регионализацију по принципима функционализма, тј. вршећи поделу великих територијалних целина на мање просторне целине релативно уједначених функцијских обележја, олакшавају се сагледавања регионално-развојних проблема и могућности унапређења појединих регија применом адекватних метода. Тиме се не олакшавају само класификација и систематизација регионалних целина, већ се олакшава компарација степена њихове функционалне организације, економског и социјалног развоја. То је предиспозиција за планирање уравнотеженог или „подношљиво неуравнотеженог” просторног, демографског, економског и општег друштвеног развитка, како регија појединачно тако и њихових асоцијација и целовите националне територије, који треба да доведе до формирања стабилне економије и побољшања квалитета живота становништва на једној страни и до могућности укључења у међународну конкуренцију, на другој. У том смислу, регионална географија и регионално планирање могу дати велики допринос у правилном социјално-економском развоју, који је у великој мери опредељен рационалним размештајем како становништва тако и привредних и непривредних садржаја у територијалним целинама – регијама различитих друштвених и просторних обухвата.

ЛИТЕРАТУРА

- Alanpiyev, P. M. (1961). *The objective basis of economic regionalization and its long range prospects*. Soviet Geography II.
- Анучин, В. А. (1972). *Теоретические основы географии*. Москва: „МЫСЛЬ”.
- Berg, L. S. (1950). *The natural regions of the USSR*. New York.
- Bunge, W. (1966). *Teoretical geography*. Lund: „Lund Stud. Geogr., Series C”.
- Васовић, М. (1965). Још један покушај географске регионализације СР Србије. *Зборник радова Природно-математичког факултета Универзитета у Београду – Географског завода*, (12) 111–128.
- Васовић, М. (1985). Регионална географија с посебним освртом на њен развој у Србији. У *Развојак и примена географске науке у Србији за протеклих девет деценија*, Београд: Одсек за географију и просторно планирање ПМФ-а Универзитета у Београду, 155–171.

- Васовић, М. (1997). Регија и регионализација у географији. *Географска структура и регионализација Србије*, (Посебна издања, књ. 51) Београд: Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, 5–15.
- Вељковић, А. (1988). Елементи за системски приступ у географском проучавању града. *Зборник радова ГИ „Јован Цвијић” САНУ*, (40), 179–189.
- Вељковић, А. (1991). Градови – центри развоја у мрежи насеља Србије. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић” САНУ*, (43), 161–195.
- Вељковић, А., Јовановић, Р., Тошић, Б. (1995). *Градови Србије центри развоја у мрежи насеља*. (Посебна издања књ. 44), Београд: ГИ „Јован Цвијић” САНУ.
- Војковић, Г. (2007). *Становништво као елемент регионализације Србије*. Београд: Српско географско друштво.
- Vresk, M. (1997). *Uvod u Geografiju. Razvoj – struktura i metodologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gams, I. (1974). О regionalni geografiji, vrhu ali anahronizmu metodične geografije. Ljubljana: *Geografski obzornik XXIV* (1–2), 41–45.
- Garrison, W. L. (1956). Applicability of statistical inference to geographical research. *Geography Rev.* 46, 427–429.
- Garrison, W. L. (1957). Verification of a locatin model. *NWest. Univ. Stud. Geogr.* № 2, 132–140.
- George, P. (1973): *Sociologie et géographie*. Paris: Presses Universitaires de Franse.
- Gilbert, E. W. (1951). Geography and regionalism. In Teylor, G. (Ed.), London: *Geography in the Twentieth Century*, 345–371.
- Gilbert, A. (1982). Urban and regional sistems: suitable case for treatment. In Gilbert, A. and Gugler, J: *Cities, Poverty and development*. Oxford: Oxford University Press. Chapter 8, 162–197.
- Gilbert, A. (1988). *The new regional geography in English and French-speaking countries*. Cambridge: Program Human Geography.
- Гњато, Р. (1997). Нодално-функционална регионализација Републике Српске. *Гласник Географског друштва Републике Српске*, 5–12.
- Грчић, М., Слука, Н. А. (2006). *Глобални градови*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Грчич, М., Тошич, Д. (2007). Проблемы интеграции городских сетей Сербии и Ю-Восточной Европы. У *Глобальный город: теория и реальность*. Москва: ООО Аванглион, СС. 209–223.
- Grigg, B. D. (1965). The logic of regional system. *Annals. of the Association of American Geographers.* 55. 405–491.
- Grigg, B. D. (1967). *Regions, models and classes, Integrated Models in Geography*. London: University Paperbacks.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. J.Perraton, J. (2001). *Global Transformations*. Cambridge: *Polity Press*, 414–436.
- Дабовић, Т. (2005). Могућности за достизање полицентричног развоја Европске уније. У *Србија и савремени процеси у Европи и свету*, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд: Департман за географију туризам и хотелијерство ПМФ Универзитета у Новом Саду и др., 105–112.
- Derić, B., Perišić, D. (1997). (Ne)ostvarenost politike regionalnog razvoja. У *Prostor-no planiranje, regionalni razvoj i zaštita životne sredine*. Beograd: IAUS, 3–12.

- Dorđević, D. (2004). "Decentralizovana Srbija" i njen prostorni razvoj: pitanje instrumenata i pitanje koncepta. U *Održivi prostorni, ruralni i urbani razvoj Srbije*. Beograd: IAUS, 3–6.
- Đurić, V. (1970). General Approach to Functional Classification of Urban Communities in Serbia. Zagreb: *Geographikal Papers*, Institute of Geography University of Zagreb, 83–95.
- Faludi, A. (2000). The European Spatial Development Perspective: What Next? *European Planning Studies*, 8(2). 237–250.
- Faludi, A. (2005). Polycentric territorial cohesion policy. *Town Planning Review*, 76 (1). 107–117.
- Замятин, Д. Н. (1999). Методологический концепции в географий. Москва: *Известия АН, Серия географическая*, Но. 5, 7–16.
- Hartshorne, R. (1946). The nature of geography. A Survey of Current Thought in the Light of the Past. (Re-issue of the *Association of American Geographers, Annals*, Vol. 29. 1939. Chicago) Lancaster, Pa. A.A.G.
- Hartshorne, R. (1959). *Perspective on the nature of geography*. (Monograph series) Chicago: Rand McNally, Association of American Geographers.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in geography*. London.
- Harvey, M. E., Holly, B. P. (1981). *Paradigm, Philosophy and Geographic Thought*. London : Croom Helm.
- Hettner, A. (1927). *Die Geographie. Ihre Geschichte, Ihr Wesen und Ihre Methoden*. Berlin: F. Hirt.
- Геттнер, А. (1930). *География. Ее история сущности методы*. Москва: Гос. изд-во.
- Ilić, J. (1970). Karakteristike funkcionalnih odnosa između gradova i okoline sa posebnim osvrtom na Srbiju. *Centar za društvena istraživanja, Stanovništvo* Br. 8. (3–4) 163–178.
- Isard, W. (1961). *Regional science; the concept of the region and regional strukture*. New York: Papers and Proceedings of the Regional Science Association.
- Isard, W. (1960). *Methods of Regional Analysis; an introduction to Regional Science*. New York.
- Isard, W. (1971). *Methods of Regional Analysis, an introduction to Regional Science*. Cambridge, Massachusetts: M.I.T. Press.
- Калесник, С.В. (1962). *О монизме и дуализме в советской географии*. Москва: Изв. ВГО. Но 1.
- Крунић, Н., Тошић, Д. (2007). Место и улога осовина развоја локалног и микро-регионалног нивоа у просторно функционалној организацији Србије. У *Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима*, Географски факултет Универзитета у Београду. Београд – Бања Лука: Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци, 133–142.
- Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: Chicago University Press.
- Крунић, Н., Тошић, Д. (2008). Савремени просторно-функцијски процеси у окружењу градских центара Србије. У „*Одрживи просторни развој градова*”, Тематски зборник радова, Београд: ИАУС, 111–131.
- Марковић, Ј. (1980). *Географске области СФРЈ*. Београд: Грађевинска књига.

- Marković, Đ. J. (1986). Dometi i problemi (regionalne) geografije Jugoslavije. U *Teorija in metodologija regionalne Geografije*. Ljubljana: Dela V. 41–51.
- Медведков, Ю. В. (1966). *Экономскогеографическая изученость районов капиталистического Мира*. Москва: Институт научной информации, Академия наук СССР.
- Милојевић, Б. Ж. (1956). *Општа регионална географија*. Београд: Народна књига.
- Накарада, Н. (2005). Европска унија и глобализација. У *Европа и западни Балкан после великог проширења*. Београд: Институт за европске студије, 109–129.
- Neef, E. (1967). *Die Theoretischen Grundlagen der Landschaftslehre*. Gotha – Leipzig.
- Оцић, Ч. (1998). *Економика регионалног развоја Југославије*. Београд: Економика.
- Оцић, Ч. (2003). *Увод у региономику*. Београд: Знамен.
- Peru, F. (2005). *Za filozofiju novog razvoja*. Evropski centar za mir i razvoj, Beograd.
- Радовановић, М. (1967). Географска средина и становништво. *Становништво* бр. 4. Центар за друштвена истраживања, 21–40.
- Радовановић, М. (1970). Развој егзактне географије становништва у склопу концепта теоријске (математичке) географије. Београд: Центар за друштвена истраживања *Становништво* (1–2), 59–69.
- Радовановић, М. (1993/94). Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима на Србију. *Зборник радова ГИ „Јован Цвијић“*, књ. 44–45, 67–101.
- Савић, О. (1955). *Утицајне сфере градова долине Велике Мораве*. (Посебно издање књ. 7) Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- Savage, M., Warde, A. (1993). *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. London: Macmillan / British Sociological Association.
- Стаменковић, С., Тошић, Д. (1994). Нодална географија – аспект у географији насеља. Београд: *Глобус*, бр. 18–19, 28–32.
- Степић, М. (2002). Регионализација у функцији унутрашње политичко-територијалне организације Србије. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 112–113, 127–147.
- Schaefer F. K. (1953). *Exceptionalism in geography: a methodical examination*. Ann. Ass. Am. Geography, 43. 226–241.
- Stiglic, E. Dž. (2004). *Protivrečnosti globalizacije*. Beograd: Biblioteka Ekonomija trećeg puta, SBM-x.
- Тодоровић, М. (2002). *Основе типологије и регионализације пољопривреде Србије*. Београд: Српско географско друштво.
- Тошић, Д. (1999). Град у регији. *Гласник Географског друштва Републике Српске*, св. 4, 47–58.
- Тошић, Д. (2000). Просторно-функционални односи и везе и урбаним регијама. *Архитектура и урбанизам*, бр. 7, 50–58.
- Тошић, Д. (2005). *Регионална парадигма у српској географији*. У Србија и савремени процеси у Европи и свету, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд: Департман за географију туризам и хотелијерство ПМФ Универзитета у Новом Саду и др., 105–112.
- Тошић, Д., Невенић, М. (2007). Регионална географија између парадигме хорологизма и парадигме организације простора. *Зборник радова Први конгрес српских географа*, Београд: Српско географско друштво, 85–96.

Тошић, Д., Невенић, М. (2007). Дневни урбани систем – просторни израз дневне миграције становништва. *Демографија*, Институт за демографију Географског факултета Универзитета у Београду, књ. 4, 163–176.

Тошић, Д., Невенић, М. (2007). Нодална регија инструмент просторно-функционалне организације Србије. *Гласник Географског института САНУ „Јован Цвијић”*, бр. 57, 297–107.

Тошић, Д. (2007). Градски центри у функцији интеграције Републике Српске и Србије. *Зборник радова "Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима"*, Географски факултет Универзитета у Београду. Београд – Бања Лука: Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци, 449–454.

Tošić, D., Maksin-Mičić, M. (2007). Problems and Possibilities for the Regionalization of Serbia. *Jurnal for Southeast European Anthropology Berlin: „Ethnologia Balkanica”*, Vol 11, 279–299.

Wackermann G. (2002). *Géographie régionale*. Paris: Universités géographie, Ellipses édition.

Шабих, Д., Павловић, М. (2008). *Глобални и регионални развој Европске уније*. Београд: Географски факултет.

Dragutin Tošić
Marija Nevenić

GNOSEOLOGY OF REGIONAL GEOGRAPHY

Summary

In this paper are identified and analyzed, based on the Kuhn's comprehension of the scientific revolution and scientific paradigm, the phases of regional geography development and its influences on Serbian regional geography. It is also given an overview of continuity-discontinuity of understanding the region from the paradigm of classical horologism to the paradigm of functionalism – space organization. Separately have been emphasized the problems of understanding the region, regionalization and regionalism in Serbian geography. It is observed that our regional geography is slowly releasing the traditional point of view of the region as an exclusively chorological unit and does(not) accept functional region as an objective reality.

In the base of functional-processing approach in regional geography is a concept of nodal region and its most common forms: functional-urban systems. Already in 1956, Friedman has placed the nodal region into the center of regional planning, pointing out that “it is the base of planning in industrial economy”. We could say today: “Nodal region is the base of postindustrial (global) economy, organization and land use”. Enrooted is opinion that networks and “interests” city networking in diffused urbanization and global economy are links between population and territory, on local as well as on regional, national and global scale.

Regionalization following the principles of functionalism for large territories which results in creation of smaller territories makes easier the perception of regional development problems and improvement of certain regions by application of proper methods. The purpose is not only the classification and systematization of regional

entities, but also contribution to comparison of degree of their functional organization, economic and social development.

Regionalization following the principles of functionalism for large territories which results in creation of smaller territories makes easier the perception of regional development problems and improvement of certain regions by application of proper methods. The purpose is not only the classification and systematization of regional entities, but also contribution to comparison of degree of their functional organization, economic and social development. The predisposition for planning of balanced or moderately balanced spatial, demographic, economic and overall social development of individual regions or their associations and the whole national territory which should lead to creation of stable economy and improvement of life quality of population on one side and opportunity for international competitiveness on the other side. In that sense, regional geography and regional planning can contribute to socio-economic development which is considerably determined by rational disposition of inhabitants and economic and other contents in territorial entities – regions of different social and territorial frameworks.